

Miljenko Belić

Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb

TEOLOŠKI MOTIVI U KUNIĆEVOM EPIGRAMSKOM CIKLUSU *SACRA*

U epigramskom ciklusu *Sacra* Kunić prati teološka zbivanja svoje epohe, ali ne zalazi u teološke finese. Pritom se služi profinjenim, po ukusu renesanse obrađenim latinskim jezikom. Sastavljajući sakralne epigrame on nastupa kao odgojitelj mladih ljudi. Po teološkoj i metafizičkoj dubini izdvaja se epigram »In Ponticum de Deo prima rerum causa« (»Protiv Pontika, o Bogu, prvom uzroku stvari«) u kojem je Kunić u pjesničkim slikama opisao dvije važne teme: čovjekovu neosjetljivost za pitanje o Bogu i uzlaz do Boga umovanjem.

Rafo Radelja priredio je za tisak odabrana Kunićeva *Epigrammata*.¹ Knjiga obuhvaća 340 stranica Kunićevih stihova, s dodatkom 7 stranica (paginiranih rimskim brojkama) stihova grčkih, latinskih i talijanskih, od raznih autora, što ih oni prikazuju Rafu Radelji.

Prvi ciklus te zbirke ima naslov »Epigrammata sacra«.² Teme su u vezi s vjerskim doživljajem i s teologijom (nešto od te građe može se naći i u drugim zbirkama Kunićevih stihova).

Teološki motivi tog dijela Kunićeva opusa jesu tema ovog našeg rada.

Jezik

Skolastička teologija, obrađena na latinskom jeziku, izradila je svoju stručnu terminologiju. Takva stalnost terminologije više je nego korisna i za standardni školski rad i za znanstveno istraživanje.

No, kad treba neki znanstveni iskaz (s tog područja) izreći običnim pučkim govorom, ili kad onaj koji želi govoriti o tim temama ima drugačije estetske zahtjeve od latinskog jezika nego što su ih imali sastavljači srednjovjekovnog školskog latinskog jezika, počinje se tražiti drugačije rješenje.

Taj je problem proživljavao i naš Rajmund Kunić. Od biblijskog i skolastičkog latinskog on prelazi na profinjeni, po ukusu renesanse obrađen latinski jezik.

Ovidije i Vergilije opjevali su život na selu. Zato ni Kunić ne mora izbjegavati izraze »stramineus«, od slame (npr. epigr. I, stih 1; epigr. V, stih 6), »antrum« (-i, n. = špilja, pećina)

1 *Raymundi Cunichii Ragusini epigrammata nunc primum in lucem edita* (Ragusii: Typis Antonii Martecchini, 1827).

2 »Epigrammata sacra«, u: Cunichius, *Epigrammata* (Ragusii: Typis Antonii Martecchini, 1827), pp. 1-20.

(u epigr. IV, 1; V 1, 2). Darovi pastira uzeti su »niveo de grege«, iz snježno bijelog stada (III 2). Za studen koju trpi novorođeni Isus Kunić upotrebljava izraze »brumae ventos perferre nivales«, podnositi snježne zimske vjetrove (V 3), »membra rigere gelu«, koče se od studeni udovi (V 4). Magi koji su u vrijeme kralja Heroda došli u Jeruzalem i u Betlehem pokloniti se novorođenom Isusu (opisuje Matejevo Evanđelje, pogl. 2) za Kunića su »duces«, knezovi (III 1; VII 4) i »reges«, kraljevi (VII 1; VII 3).

Isus je došao s neba, »ab alto polo« (V 1), a teološki pojmovi, vezani uz otajstvo zla, izriču se izrazima: »draco«, zmaj (IV 3), »tartarski zmaj« (XVI 7-8), »Styx« (-gis, f.), rijeka u podzemlju (IV 4), »Avernus«, Avernsko jezero i ulaz u podzemlje (XV 5), »Orcus«, podzemlje, bog podzemlja (XV 9). I tako dalje.

Općenito govoreći, nije baš teško razumjeti takvu terminologiju, a slučajevi kad je to ipak ponešto teško, rijetki su. Navedimo primjer! U nizu »Sacra« XXVIII epigram glasi:

Deiparae Parthenius Pubem

»Hanc tibi, Castalii fontis quam ducit ad undam,

Virgo dicat pubem candida Parthenius.

Tu face, Pierios puro bibat amne liquores,

Discat et Aoniis fundere verba modis.

Munere docta tuo tibi serviet illa; diserto

Certabit laudes dicere et ore tuas.«³

Tu je potreban prilično opširan komentar.

»Deipara« kršćanski je izraz, Bogorodica.

»Parthenius« (-ii, m.) = Partenij, gora na međi Argolidskoj i Arkadijskoj. Arkadija je srednja pokrajina u Peloponezu. Praotac Arkađana je sin Zeusa i Kaliste. Kao pridjev »arcades« znači arkadskog mladića, viteza.

»Pubes« (-is, f.) kao kolektivna imenica = odrasli mladići, momčad.

»Castalia« (-ae, f.) = Kastalija, izvor na Parnasu, posvećen Apolonu i Muzama.

»Face«: namjerni »fac«.

»Pierius« = pijerijski; »Pieriae« = Muze.

»Aonius« = aonski, Aones montes; Aonides (-dum, f.) = Aonke, Muze kao stanjuće na aonskom brdu, Helikonu (u drugom kontekstu nego Pieriae).

Tek uz taj relativno opširni komentar postaju dovoljno jasni Kunićevi stihovi. Želimo li ih prevesti, tada nastaju nove poteškoće. Kako čitatelju, koji ne pozna te neobične a u tekstu gusto posijane »arkadijske« izraze, pojasniti njihova značenja i ujedno u prijevod unijeti onu poetičnost koju su tadanji rafinirani latinisti u tim izrazima doživljavali!

3 »Epigrammata sacra«, p. 12.

Sadržaj

1. Među Kunićevim epigramima u nizu »*Sacra*« osobito mjesto pripada predzadnjem, XLVIII. Naslov mu je: »In Ponticum de Deo prima rerum causa«. ⁴ Riječ »Ponticus« dolazi i u 3. stihu (prvom stihu drugog distiha). Rastumačit ćemo je nešto kasnije, jer ćemo onda imati prikladan kontekst za to tumačenje.

»Primum aliquid moveat nisi res, immota manebit
 Summa haec haud ullo concita principio.
 Unum id si dederis, dabis omnia, Pontice; menti
 Sponte sua occurret conditor ille Deus;
 Ille prior cunctis, rerum fons, unde habet ortum
 Quidquid vi propria non pote confieri.
 Haec clamo frustra; vix te ipsum vivere sentis:
 Unde trahas vitam, corde agitare piget.«

U 2. stihu prvog distiha dolazi riječ »concita«. To je particip perfekta pasivnog, nominativ singulara ženskog roda, od glagola *concito, concitare*. Taj glagol znači: tjerati, goniti (npr. konja ili veslima brod), izići na juriš; pozvati; razdražiti, pobuniti; probuditi; uzrokovati, proizvesti. Ta se značenja međusobno osvjetljuju i upotpunjuju. Tim se, dakle, plastičnim i naglašeno dinamičnim izrazom služi Kunić kad govori o Božjem stvaralačkom činu.

Na kraju 3. distiha imamo: »non pote confieri«. »Pote« (ili »potis«) - nemojmo jednostavno prečacem: »potest esse« - rječnik nam to, doduše, dopušta. Ali imensko podrijetlo tog izraza daje još neku svoju nijansu: ima (nema) mogućnosti; mogućnosti u konkretnom kontekstu zbivanja. Mogućnost je velika riječ; neka ta nijansa ne ostane kao u sjeni, pri glagolskom izricanju - nekako previše svakodnevnom i kao izlizanom čestom uporabom - može (ne može) biti.

Na tom istom mjestu (kraj 3. distiha) Kunić upotrebljava riječ »confieri«. Po rječniku mjesto infinitiva pasivnog »confieri« može se upotrijebiti oblik »confici«. Parovi aktivnih i pasivnih oblika jesu ovi: *facere - fieri; conficere - confici*. Taj *confici* zadržava osnovu aktivnog oblika; a oblik *confieri* po obliku nema ništa od aktivnog *facere*. Upravo ta nijansa pasivnosti treba Kuniću u tom stihu: nema mogućnosti da bi nastalo. A onaj *con-fieri* pogoduje primjeni te konstatacije na cijelo područje gdje te mogućnosti nema.

Sada prijeđimo na prijevod, a zatim ga analizirajmo (pri čemu će biti prigoda pogledati što je htio Kunić reći onim »Ponticus«).

4 »Epigrammata sacra«, p. 20.

Protiv Pontika o Bogu, prvom uzroku stvari

Ako nešto prvotno ne bude pokrenulo stvari, ostat će nepokrenuta

Ta sveukupnost baš nikakvim počelom razbuđena na skok u postojanje.

A ako to jedno dopustiš, sve ćeš, Pontiče, dopustiti; u umu

Će se javiti sam od sebe onaj [koji je] Stvoritelj, Bog;

On, prvotniji od svega, izvor stvari, od kuda ima podrijetlo

Sve što nema mogućnosti da se vlastitom snagom pojavi u redu stvarnosti.

To vičem uzalud; jedva zamjećuješ da ti sâm živiš;

Od kuda ti dotječe život - to pretresati u srcu ti je dosadno, za to si lijen.

U sama četiri distiha Kunić je izložio srž dviju vrlo opširnih tema. Prva je o blokiranosti čovjekova uma i srca za pitanje o Bogu. Druga je uzlaz umom do Boga, uzlaz koji je inspiriran Aristotelovim putem i koji su i kako su prihvatili i razradili skolastički metafizičari.

Blokiranost čovjeka za duboke teme bila je, nažalost, u Kunićevu 18. stoljeću prilično česta pojava, ne samo u tzv. salonima aristokracije u Parizu. S njom se susretao i Kunić u rimskim krugovima. (Usput spomenimo kako je u našem stoljeću misaono i uporno reagirao na tu neosjetljivost Martin Heidegger). Kunićeva optužba »vix te ipsum vivere sentis« zvuči već kao sarkazam. A korijen je u onom bijednom »corde agitare piget«. Baš »piget«! I Kunić rezignirano diže ruke, »clamo frustra«. Tu svoju dijagnozu i osvrt Kunić je uspio izreći u sama dva stiha, četvrtog (završnog) distiha tog epigrama! A takvog je, zbilja nekulturnog, sugovornika nazvao »Ponticus« (već u naslovu epigrama i u 2. distihu). *Ponticus* - to je čovjek iz Ponta, pokrajine uz istočni dio južne obale Crnog mora. Za Rimljane to je bila daleka, »barbarska« zemlja. *Ponticus* - to je, dakle, nekulturni barbarin. I to je Kunićevo vrednovanje opisane pojave.

No, u ovom epigramu našu pozornost više privlači njegov metafizički sadržaj. Kunić upotrebljava glagol »movere«: »moveat«, »immota« (već u 1. stihu). Asocijacija nam ide na grčki κινῆν i na Aristotelov tekst iz *Metafizike* XII 8, 1074 a 33-37. No Kunić je od Aristotela ovdje preuzeo samo osnovnu misao o »kretanju«, tj. uzrokovanju. Drugo je epigramska obradba te misli kako su je kasnije obradili Aristotelovi sljedbenici, napose skolastički metafizičari. Aristotelov πρῶτον κινῶν (1074 a 37) jest srednji rod aktivnog participa prezenta; Kunićev »moveat« jest konjunktiv aktivnog prezenta. Ova oba mjesta govore o aktivnom uzročniku. No Aristotelov ἀκίνητον ὄν (1074 a 37) jest glagolski pridjev s pasivnim značenjem, a i to je pasivno značenje zanjekano početnim alpha privativum, te znači: pokretljiv, nepokretljiv, tj. želi se reći da u dotičnom biću ima - ovdje: nema - pasivne mogućnosti koja bi se mogla udjelotvoriti (a nema je, jer je Praiskon samo ἐνέργεια - *Metaf.* XII 6, 1071 b 20). No Kunićeva riječ »immota« jest pasivni particip perfekta ženskog roda, i kazuje - baš suprotno Aristotelovoj misli - nedostatak udjelotvorenja. Njime bi bila pogođena - ostavši ništavilo - »summa haec«, ta sveukupnost svijeta, kad ne bi bilo onoga koji »moveat«.

Time smo se našli u ozračju razmišljanja Aristotelovih nastavljača. Promatramo dilemu: »od sebe« (»a se«) ili »od drugoga« (»ab alio«). Kunić te izraze ne upotrebljava, nego govori o podrijetlu, »habet ortum«. A koje je to biće koje od nekud »ima podrijetlo«? Kunić odgovara

tako da odgovorom osvjetljuje samu bit i jezgru tog problema: »quidquid vi propria non pote confieri« (3. distih): ima (nema) mogućnosti za neku pojavnost (u smislu činjeničnosti); a i to - sad dolazi ono presudno i najvažnije - »vi propria«. Dolazi nam da Kuniću spontano reknemo bravo! na njegovoj jezgrovitosti, kratkoći i savršenoj preciznosti.

2. Iz upravo rečenog (u podtočki 1, u vezi s XLVIII. epigramom iz niza »Sacra«) zaključili bismo da bi Kunić bio - kad bi mu to bilo životno zvanje - dobar akademski djelatnik u filozofiji, a iz istih razloga valjda i u teologiji. Ipak, iz njegovih epigrama s teološkom tematikom vidimo da je, doduše, pratio teološka zbivanja svoga vremena, pratio ih je u njihovu preciznom značenju, no s obzirom na dubinu zalaženja u pojedine teme, priznajem, nije me baš oduševio.

Pogledajmo nekoliko primjera teologije kakva je sadržana u Kunićevim pjesmama!

Tijekom 18. stoljeća u teologiji i u pobožnosti vjernika zamjetljivo je nazočna pobožnost prema Srcu Isusovu. Jansenizam, rigoristički obojen, nije bio sklon toj pobožnosti. A Kunić, koji je sâm bio i velik um i veliko srce, nije ostao izvan toga zbivanja. On s jansenizmom ne polemizira, nego izlaže na svoj specifičan način elemente te pobožnosti, nekad spominjući, a nekad i ne spominjući riječ srce.

VI. epigram jest komentar uz sliku dječaka Isusa koji u prsima ima goreće srce, a rukama drži lanac spremajući tako zlatne veze ljubavi, veze koje nikad neće biti prekinute.⁵

XIV. epigram ima naslov »Presveto Srce Isusovo pribježište je u svemu što nam se može desiti«. Tu su sile Ereba, Stiksa ... sasvim nemoćne. Epigram završava: »Nek se udalji svaki strah; Isusovo Srce zakrilit će me u slatkom zaklonu.«⁶

U VIII. i IX. epigramu ne spominje se riječ »srce«, ali se govori o Isusovoj žrtvi na križu zbog mojih grijeha.⁷ Ta pobožnost zadovoljštine i zahvalnosti za Gospodinovu žrtvu bitna je crta pobožnosti prema Isusovu Srcu.

Ni o Presvetoj Euharistiji Kunić ne donosi dubljih misli. U XII. epigramu govori bez većeg zalaženja u pojedinosti o dobrima što ih tu vjernik dobiva, »našavši izvor [iz kojega] proistječe samo dobro«. ⁸ A u XIII. epigramu energično poziva nek ne pristupaju Pričesti oni koji su u grijehu.

U dublju teologiju Kunić ne ulazi ni u Mariologiji. »Onaj dan koji je ugledao tvoje začecje, ispunio je Olimp svjetlom božanske radosti. [...] Zdravo o nado svijeta, zdravo užase Orka (*Orci terror*), i već sada dostojna Boga koga ćeš jednoć roditi.«⁹ Bez razrade, u stihovima

5 »In Imaginem Pueri Jesu, cor inflammatum in pectore, catenam in manibus gerentis.«, u »Epigrammata sacra«, p. 3.

6 »SS. Cor Jesu perfugium ad omnes casus.«, u »Epigrammata sacra«, p. 6:
»Nil aget infelix praedo: metus omnis abesto;
Jesu Cor dulci me teget in latebra.«

7 Usp. »Ad Dei Filium cruci affixum.« i »Ad Eundem.«, u »Epigrammata sacra«, p. 4.

8 »De SS. Eucharistiae Sacramento.«, u »Epigrammata sacra«, p. 5, v 10:
»Nacto fontem, ipsum profluet unde bonum.«

9 »Ad Virginem sine labe conceptam.«, u »Epigrammata sacra«, ep. 15, p. 6, vv 1-2, 9-10:
»Quae te, Virgo, dies conceptam vidit, Olympum
Complevit diae lumine laetitiae,
...

Salve, o spes Mundi, salve Orci terror, et ipso
Jam nunc digna, olim es quem paritura, Deo.«

iznosi satiranje Zmijine glave (usp. 1. Mojsijevu knjigu, Postanak, 3,15), slavi njezine kreposti i moli zagovor. O Kristovoj Majci Kunić pjeva u skupini epigrama.¹⁰

Tijekom 18. stoljeća osjetljivo raste u Crkvi štovanje svetog Josipa. Kunić slavi njegovu veličinu.¹¹ On »blista mnogim svjetlom, najbliži svojoj Zaručnici [Kristovoj Majci]«, sluša naše molitve. No, u pojedinosti blizine Josipove u djelu Spasenja, time što ima bitnu zadaću pri Božjem Utjelovljenju, Kunić ne zalazi. Spomenimo i slijed epigrama: o svetom Josipu je 29. epigram, a 30. o svetom Ivanu Krstitelju, 31. o svetom Franju Ksaverskom, 32. o svetom Alojziju, i tako dalje.

3. U ovećem broju epigrama prepoznamo Kunića kao pedagoga, kao odgojitelja. Izostaju teološka razmišljanja. To su poticaji mladim ljudima nek vrše njima odgovarajuće kreposti. Poticaji su lijepi i srdačni, oboje na način specifične Kunićeve poezije. Ti su poticaji utkani u epigrame o svecima. To su epigrami o svetom Ivanu Krstitelju (XXX), o svetom Franji Ksaverskom (XXXI), o svetom Alojziju Gonzagi (XXXII-XXXVI), o svetom Stanislavu Kostki (XXXVII), o svetom Kamilu de Lellis (XXXVIII), o svetom Ivanu Nepomuku (XXXIX), o svetoj Mariji Magdaleni (XL), o svetoj Agnezi (XLI-XLIII).

Kao primjer pogledajmo XXXV. epigram u kojem pjesnik poziva dječake na oštro natjecanje tko će bolje naslikati velikog Alojzija.¹² No ne treba tu ni ploča ni razne boje. Alojzije želi da mu mi budemo slični, duhom i tijelom; takva, živa slika, njemu se sviđa.

Umjetnost

Nije tema ovoga rada estetska analiza Kunićevih epigrama. Ipak, dopustit ćemo si jednu iznimku, tim radije što je karakterističan za Kunićevu umjetnost upravo taj prvi epigram iz ciklusa »Sacræ«:

Ad Puerum Jesum.

»Stramineum, formose puer, jam linque cubile,
 Linque istaec saevo frigida tecta gelu;
 Hospitium et quando Bethle tibi dura negavit,
 Huc veniens nostro te citus abde sinu.
 Quid loquor? hic sinus est heu! stramine vilior ipso,
 Hic sinus est ipsa frigidior glacie.

¹⁰ »Epigrammata sacra«, epp. 15-28, pp. 6-12.

¹¹ »De Sancto Josepho«, u »Epigrammata sacra«, ep. 29, p. 12, v. 2:

»Luce nitet sponsae proximus ille suae.«

¹² »De Eodem [S. Aloysio Gonzaga] ad Pueros.«, u »Epigrammata sacra«, ep. 35, p. 14, vv. 5-6:

»Nos sibi vult similes et mente, et corpore: viva
 Haec mihi prae cunctis, clamat, imago placet.«

Huc tamen, huc, puer alme, veni; si veneris, esse
Nec vilis, nec jam frigidus incipiet.«

Dječaku Isusu

»Prelijepi dječaće, napusti već slamnati ležaj,
Napusti taj studeni krov, studen okrutnim ledom;
I kad ti je nemilosrdni Betlehem uskratio gostoprimstvo,
Dođi ovamo i brzo se sakrij u našem srcu.
Što govorim? To srce je - ah! - prostije od slame,
To srce je hladnije i od samog leda.
Ovamo ipak, ovamo dođi mili dječaće; ako budeš došao
Počet će već biti niti prosto, niti studeno.«¹³

Ovdje mi dolazi asocijacija na ove stihove Mavra Vetranovića:

»i moja će sva dušica
uviek stati tugujući
ako tvoja toplinica
ne stopli ju i ne svrući.«¹⁴

Ti kontrasti i izmjene studeni i žara, kao da su i kod Kunića nikli iz - u Dubrovniku na neki način živuće - tradicije još od Mavra Vetranovića.

13 »Epigrammata sacra«, p. 1

14 Mavro Vetranović, »Pjesanca djevici«, u: *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, dio 1., skupili V. Jagić i I. A. Kaznačić, Stari pisci hrvatski 3 (Zagreb: JAZU, 1871), pp. 410-412, na p. 412, zadnja kitica, vv. 57-60.

Miljenko Belić

THEOLOGICAL MOTIFS IN KUNIĆ'S EPIGRAMMATIC CYCLE *SACRA*

Summary

In his epigrammatic cycle »*Sacra*«, Kunić refers to the theological events of his time, as the devotion to the Heart of Jesus and St. Joseph, avoiding deeper theological involvement, in Mariology in particular. His Latin is of sophisticated Renaissance fashion far from the scholastic mood. The epigram »*In Ponticum de Deo prima rerum causa*« (»Against Ponticum, of God, the prime cause of things«) reveals supreme theological and metaphysical qualities with Kunić drawing his poetical images on two important themes: human insensitivity to God and the rise to God through contemplation.

The epigrams from »*Sacra*« might find devoted readers among high school students their character being didactic. They have been moderated to meet the pious views of the young.

Although Kunić conceived his epigrams in Rome, they exhibit Dubrovnik tradition in the choice of sacral motifs. The comparison of cold Bethlehem with the cold-hearted reader in Kunić's epigram »*Ad Puerum Jesum*« remind us of »*Pjesanca Djevici*« by Mavro Vetranović.